

Wstęp

Zorganizowana we wrześniu 2019 roku przez Instytut Pileckiego międzynarodowa konferencja naukowa „Początek nowego ładu: Europa 1939–1940” stawiała sobie za cel przedstawienie wyników interdyscyplinarnych badań nad zagadnieniami związanymi z genezą oraz wczesną fazą II wojny światowej. Jej pokłosiem są referaty, których pierwsza część została zaprezentowana w IV tomie rocznika „Studia nad Totalitaryzmami i Wiekiem XX”. Przedstawione tu teksty są ich dopełnieniem i składają się na komplementarny obraz zagadnień poruszanych w trakcie konferencji.

Punktem wyjścia do rozważań jest tekst Henryka Strońskiego poświęcony przeprowadzonym w 1935 roku przez władze sowieckie deportacjom ludności zamieszkującej przygraniczne tereny Ukrainy. Ich ofiarami stali się przede wszystkim Polacy oraz Niemcy, a głównym kryterium typowania osób do wywózki był właśnie czynnik narodowościowy. Strategiczne interesy mocarstwa okazały się bowiem najważniejsze, a koszt ludzkiego życia – nieistotny. Partykularny interes połączony z sympatią odegrał zaś rolę po drugiej stronie Europy. Rządzona przez generała Franco Hiszpania znalazła się w dwuznacznej pozycji. Z jednej strony została wsparta przez III Rzeszę w trakcie wojny domowej, z drugiej jednakże nie postrzegano decyzji o rozpoczęciu wojny przez Niemcy jako przemyślanej i zgodnej z własnymi celami. W tej sytuacji największym beneficjentem mógł być Związek Sowiecki, a los Polski – z różnych względów widzianej na Półwyspie Iberyjskim w pozytywnym świetle – stanowił ewidentny dowód na to, że nie należy ufać Hitlerowi. Rekonstrukcja tych problemów, z różnie położonymi akcentami, została zaprezentowana w tekstach José Luisa Orelli Martíneza oraz Wayne’a H. Bowena. Obraz samej wojny oraz jej konsekwencji był zatem wypadkową położenia geograficznego oraz powziętych w danym kraju decyzji politycznych. Widać to wyraźnie na przykładzie Słowacji, w której konflikt ten stał się wyrazem nadziei na czas prosperity i szansą na poprawę pozycji międzynarodowej. Był to swego rodzaju

karkołomny taniec na linii, gdyż wiązało się to z podtrzymaniem fikcji Słowacji jako państwa niezależnego, co oczywiście było nieprawdą ze względu na jej pozycję względem III Rzeszy. Zagadnienia te omawia Bartłomiej Kucek korzystający w badaniach ze słowackiej prasy. Ów nowy ład jako twór propagandowy nie ograniczał się oczywiście wyłącznie do Słowacji. Jego paneuropejski wymiar przedstawiły Valentine Aldebert i Sabrina Proschmann, pokazując poza tym technokratyczne oblicze tego ładu, przenikające go na równi z propagandą. Propaganda zresztą była realnym i skutecznym narzędziem władzy, co widać wyraźnie w przypadku omówionej przez Normana Domeiera współpracy między amerykańską agencją prasową Associated Press a III Rzeszą. Dzięki niej kreowano zafałszowany obraz niemieckiej agresji na Polskę w 1939 roku, tuszując jednocześnie popełniane przez Niemców zbrodnie i wprowadzając w błąd międzynarodową opinię publiczną. Zbrodnie te wpisywały się w szerszy plan oraz metodykę działań agresora, zwłaszcza w system masowej eksterminacji oraz zniewolenia, z obozami koncentracyjnymi na czele. Rolę obozu KL Gusen w ramach niemieckiej polityki wyniszczenia omawia Wanda Jarząbek. Niemieckie represje dotyczyły różnych grup społecznych, a jedną z nich było duchowieństwo. W składanych po wojnie zeznaniach przed Główną Komisją Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce znajdziemy ślady tych represji, udokumentowane w opisach indywidualnych losów, czym zajmuje się w artykule Karol Kalinowski. W nurt śledzenia biografii pojedynczych postaci wpisuje się tekst Agnieszki Dąbek, przybliżający działania bp. Jana Kantego Lorka oraz ks. Ignacego Życińskiego, które miały na celu wsparcie w warunkach okupacji jak największej liczby osób. Z kolei o akcjach pomocowych prowadzonych przez instytucje spoza granic Polski pisze Lisa Payne Ossian.

Osobną kwestią są zagadnienia z zakresu teorii i interpretacji prawnej oraz pamięci o agresji na Polskę w 1939 roku i wprowadzonej przez III Rzeszę i zSRS okupacji. Powojenne spory polskich prawników na ten temat relacjonuje Joanna Lubecka. Bartosz Gralicki omawia spuściznę Archiwum Biura Dokumentów polskiego 2. Korpusu oraz potencjał badawczy kryjący się w tym zasobie archiwalnym. Paweł Lesisz analizuje problem związany z pamięcią o obozach, w których Sowietzi internowali polskich żołnierzy, pojawiający się w dokumentacji wytworzonej przez Referat Historyczny i Biuro Dokumentów Armii Polskiej na Wschodzie. Wreszcie sprawę pamięci o Holokauście w kontekście jej naruszeń w dziedzinie sztuki omawia Jakub Witt.

Publikowane teksty zamykają problematykę podjętą na konferencji „Początek nowego ładu”. Mamy nadzieję, że szerokie i interdyscyplinarne ujęcie tych zagadnień wzbogaciło refleksję historyczną na temat tego okresu.

Wojciech Kozłowski
Redaktor naczelny, zastępca dyrektora Instytutu Pileckiego

Bartłomiej Kapica
Zastępca redaktora naczelnego